

az érthetőség kérdéseiről és a tökéletes versről beszél filozofikus mélységeket megérintve, Tornai József pedig a nyelvről, a fordításról, a népköltészethez és a Teremtéshez való viszonyáról igen izgalmasan.

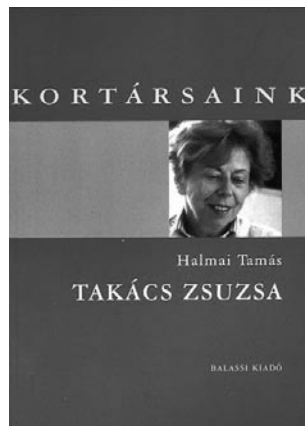
Több költőt késztet Bedecs szükségszerűen arra, hogy a prózához, prózaíráshoz való viszonyáról, sőt, általában az íráshoz való viszonyáról valljon, hogy próbáljon választ adni a „miért is írok” kérdésre (Marno János, Tandori Dezső, Takács Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Kemény István, Tornai József). Többen a fordításhoz való viszonyokról (Gergely Ágnes, Tandori Dezső, Takács Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Tornai József), néhányan a posztmodernhez való viszonyokról (Csoóri Sándor, Kemény István), a nők, Gergely Ágnes és Takács Zsuzsa a feminizmushoz való viszonyokról is beszélni kényszerülnek a kérdések hatására.

Juhász Ferencet az előszóban közölték szerint nem tudta rávenni Bedecs, hogy válaszoljon a kérdéseire, ezért (s feltehetően azért is, mert a folyóiratnak, ahová készült volna, szüksége volt valamire mindenképpen) a költő korábbi önvalloásaiából, esszéiből, beszélgetéseiből készített egyfajta tematikus breviáriumot. „Magam is kíváncsi vagyok, ezek miként mutatkoznak meg az olvasó számára” – írja Bedecs az előszóban. Pedig ő aztán igazán tudhatná, hogy rosszul, azaz nem tud(hat)ják pótolni a mai kérdések és az arra adott lehetséges válaszok elevenségét, izalmát – a szembesítés és a szembesülés szükségszerűen elmarad.

Fentebb azt írtam, hogy az olvasót a kérdéseknél inkább érdeklék az írói válaszok, egy ilyen recenzióknak azonban nem lehet a feladata ezek újramondása, ha valaki meg akarja ismerni azokat, bizony el kell olvasnia a kötetet. Maximum kedvet próbálhat csinálni hozzá egy ilyen írás azzal is, hogy ízelítőt nyújt a kínálatból, elárulva, hogy a már említetteken (és még sok más érdekességén túl) Marno János például beszél az életigenlésről, Gergely Ágnes az ihletről, Bertók László a szonettkékről, háromkákáról, hosszúkákról, Csoóri Sándor az 1954-es József Attila-díjáról, Tandori Dezső Szpérorékról, Takács Zsuzsa az írói felelősség kérdéseiről, Ágh István Szigligetről, Oravecz Imre az 1972. szeptember életrajzi háttéréről, Borbély Szilárd arról a tragikus Szentestéről, Rakovszky Zsuzsa a szerepvesztéséről, Tornai József Baudelaire-ről, Kemény István a konzervatív anarchizmusról is stb.

Bedecs László Belefeledkező olvasás

(Halmai
Tamás:
Takács
Zsuzsa.
Balassi,
2010)

Takács Zsuzsa első verseskötetének megjelenése után éppen negyven évvel, 2010-ben vehetjük kézbe a munkáit áttekinthető első monográfiát. Nem attól a szerzőtől, akitől sokan várták – tudniillik Bodor Bélától, akit betegsége és korai halála megakadályozott a nagyszabású munkáinak befejezésében –, hanem Halmai Tamástól, aki persze nem kisebb figyelemmel és érzékenységgel olvasta végig az életművet. De már maga a

jelenség, az, hogy két kiváló irodalmár egyszerre fordult a költőnő életműve felé, jelzés értékű, már önmagában is felértékelte Takács Zsuzsa költészetét.

Halmai nem bonyolítja túl a feladatát: az ez idő szerint tizenhárom verseskötetet, két prózakönyvet, egy esszé- és három fordításkötetet számláló életművet kronologikus rendben vizsgálja, illetve műnemek szerint osztja ketté. A könyv nagyobb részében a költői műveket tárgyalja, aztán mintegy húsz oldalban áttekinti az általa az életmű „mellékágainak” nevezett munkákat is. Egy-egy kötetnek egy-egy fejezetet szentel, a fejezeteknek azonban sajnos csak maguk a vizsgált kötetek adják a címeket. Azért sajnos, mert a címadással Halmai lehetőséget kapott volna arra, hogy egy-egy számára fontos fogalmat, tartalmi, vagy poétikai kulcsszót kiemeljen, és ezzel máris megteremtse a könyvének interpretációs kereteit. Erre pedig azért is nagy szükség lett volna, mert a javarészt a korabeli kritikát visszahangzó, a verseket önmagukban állító, nagyon sokszor pusztán a leírásra szorító fejezetekben épp a szerző hangját a legnehezebb meghallani.

Azt régóta tudjuk, hogy monográfiát írni az utóbbi évtizedek irodalomszemléletei változásainak tükrében nagyon is kétértelmű vállalkozás. Manapság, amikor *A magyar irodalom története* című munka már nem portréban gondolja elmesélni a költő irodalmi munkáinak történetét, és olyan formabontó monográfiák is születnek, mint például Németh Zoltáné Parti Nagy Lajosról, komoly legitimációs érvekre szorul egy ilyen jellegű könyv. Az egyik legfőbb probléma az lenne a monográfiákkal, hogy egy

életmű átfogó, minden részletre kiterjedő vizsgálata – ha efféle vizsgálat egyáltalán lehetséges – a legfontosabb és legérdekesebb interpretációs igényeket halkíthatja el, hiszen ezek sokszor olyan irodalomelméleti, vagy épp a hagyománnyal, netán a kortársakkal kapcsolatos kérdéseket érintenek, melyek esetenként messze túlnyúlnak egy-egy életmű határain. Ráadásul: hogyan is lehetne körülhatárolni egy életművet, amikor az száz másikkal van folyamatos interakcióban, azaz hogyan definiálható a csupán az adott életműről, és „semmi másról” nem szóló beszéd?

Nyilvánvalóan nem Halmai Tamásnak, és nem a Takács Zsuzsáról szóló könyvében kell ezeket az igen fontos problémákat áthidalnia, az azonban elvárható lenne, hogy reflektíven viszonyuljon hozzájuk, és megpróbálja a feltevődő kérdésekre legalább érintőlegesen, a maga részéről megfelelni. Némi magyarázatra szorulna például, miért ír olyan keveset a korról, melyben ez az életmű megszületett, miért nem próbálja a magyar irodalmi folyamatokban elhelyezni, az elődök, a kortársak és a Takács utáni generációk költészetéhez viszonyítani tárgyát. Mit ért az életmű gyakran emlegetett „szerves egységén”? Lehetne szervesen is ez az egység? Egyáltalán: biztos, hogy az egység képzetéhez ennyire ragaszkodni kell? Vagy más kérdések: ha úgy érzi, joggal egyébként, hogy megérett az idő Takács Zsuzsa költészetének monografikus feldolgozására, akkor miért nem keresi az okát az értelmező tanulmányok eddigi hiányának, miért elégszik meg a kritikák legitimációjával? Ha már olyan gyakran emlegeti a kánonok állandó alakulását, és fejt ki reményét, hogy ezek hamarosan Takács költészetét is súlyához mérten kezelik majd, miért nem kérdez rá azokra a folyamatokra, értékorientációkra, melyek miatt ez a név egészen a közelmúltig kifaradt a legfontosabb felsorolásokból? Ha már olyannyira támaszkodik a korábbi kritikákra, melyek szinte egyöntetűen dicsérték az éppen sorra került Takács-köteteket, rákérdezhetett volna arra is, vajon mi az oka annak, hogy a nyilvánvalóan megfogalmazható elmarasztalások hiányoznak, és vajon nem ártott-e a mindig csak magasztaló kritika azzal, hogy nem teremtett az életmű körül vitahelyzetet, hogy a problémákat elhallgatta?

Halmai nem vállalkozik többre, mint hogy megpróbálja rekonstruálni a Takács műveinek jelentőségét körülölelő konszenzust. Vitás helyeket nem talál, ő maga pedig egyáltalán nem próbál ilyeneket teremteni. Csak ezzel magyarázható, hogy egyetlen gyanakvó, vagy legalább elbizonytalanító megjegyzés nélkül idézi, és általában az elfogadhatónál hosszabban a mindenkori kritikákban talált jellemzéseket – és ami a legfurcsább: majdnem mindig úgy, hogy az idézett kritikus nevét a főszövegben nem említi, azaz úgyszólván sajátjává teszi, a saját szövegébe simítja ezeket az idézeteket. Így azonban végképp olyan érzésünk támad, hogy az életművet egyébként egészen más esztétikai elvek mentén vizsgáló szerzők teljesen ugyanazt mondják, ugyanazt gondolják ennek az életműnek a teljesítményéről. Mintha csak a kórust hallanánk, és abban megkülönböztethetetlené válna mondjuk Schein Gábor és Pomogáts Béla, vagy Keresztury Tibor és Alföldy Jenő hangja – és amelyben így Halmai Tamás saját

hangját sem hallhatjuk. Ez nyilvánvalóan nonszensz, és végső soron olyan védőburkot von az életmű köré, mely épp megszólíthatóságát, azaz megkérdőjelezhetőségét nehezíti meg. Hiszen azt a hamis képet nyújtja róla, hogy szigorúan egylényegű.

De ilyen következménye lehet annak is, hogy Halmai messze elkerüli azokat az esztétikai problémákat, melyek ugyan a Takács-olvasás során merülnek fel, de látszólag nem tartoznak közvetlenül az élelműhöz. Ő pusztán a leírásra szorítkozik, de arra, hogy a leírt jelenségeknek milyen oka vagy következménye lehet a befogadás és a jelentésképzés oldaláról, már nem kérdez rá. Pedig a vers struktúrája, hossza, belső ritmusa, rímszerkezete, szóhasználata, intertextuális szövege minden esetben a lírai én szereplehetőségeiről is szól, azaz ezeket nem elég pusztán rögzíteni, a hatásokról, a miéjtjeikről is beszélni kéne, legalábbis többet kéne beszélni róluk, mint Halmai teszi.

Van például a könyvben egy alapvető állítás, mely egyébként Bodor Bélát idézi: Takács Zsuzsa költészete legalább olyan radikális próbálkozás a lírai modernség lezárására, mint Tandorié, Petrié vagy Oraveczé, de azoknál kevésbé erőteljes és provokatív, kevésbé ironikus – ezért maradt sokáig azok árnyékában (23). Lényegében ez az a tételmondat, melynek feltett igazsága magyarázhatná akár a kismonográfia megszületését, sőt akár kritikátlanságát is. Azt várhatnánk tehát, hogy aztán ennek részletes alátámasztását kapjuk, a pályatársak pedig viszonyítási pontként végig a szöveg háttérében maradnak – de nem ez történik. A két probléma persze összefügg: radikalitásról, újszerűségről, eredetiségről csak valamihez képest lehet beszélni, az értelmező szövegnek tehát folyamatosan kontextust kéne teremtenie. Ha elmulasztja, ahogy a könyv ezt teszi, már nincs módja bemutatni a vizsgált művek eredetiségét sem. Más kérdés, hogy Halmai erre egyébként is csak ritkán tesz kísérletet, mintha azt gondolná, hogy egy mű kanonikus helye nem függ annak párbeszédképességétől, a párbeszéd lehetősége pedig attól, milyen más művek veszik körül.

Azt már említettem, hogy az általam igényelthez képest keveset beszél a szerző a költőnő életrajzáról és a korról, tehát az elmúlt negyven év irodalompolitikai és intézményi háttéréről, pedig meggyőződésem, hogy ezek ugyancsak képesek voltak befolyásolni egy mű formáját és nyelvét – gondoljunk csak a hetvenes években még igencsak virágzó cenzúrára, illetve a publikálási lehetőségek korlátozottságára. Fontos szempont lehet Takács Zsuzsa világirodalmi tájékozottsága, nyelvtudása, de akár az is, hogy a Lengyel Péterrel kötött házassága egy író műhelynek is alapja lehetett. Ugyanakkor például Takács 1989-es gyűjteményes kötetének címe, a *Sötét és fény kora* azonnal felvet a korról kapcsolatos kérdéseket, asszociációkat, ám Halmai ennek ellenére úgy gondolja: „Hiába a Takács Zsuzsa több versében felismerhető magán- és közéleti konkretizációk, tér- és időbeli referenciák: a sötétség és a világosság egyidejű jelenlétére utaló mellérendelés az emberi idő ontikus metaforájának tűnik föl” (55) – majd ennek igazolásaként hosszan idézi, megint csak teljesen reflektálatlanul, Lengyel Balázs észrevételeit. Mennyivel

jobban tenné azonban, ha például a kötet *Országom* című ciklusából idézne, olyan sorokat például, mint „a zászlókat márciusban / nem értem” (*Január*), „örült reménykedés fog el, / hogy megvan még az ország, hogy élsz” (*Születésnap*) „összehúzott / szemmel bőrkabátos ember nézett” (*Ünnep*), vagy hosszabban: „Egy reklámcsovekből összetakolt / térképet figyeltem álmaimban, / egy fényűjság kiolvadt betűit / *Magyarország*. Más tájakon / boldog szeretők ölelik egymást.” (*Köd, golyóropogást hallok*). Ezeket a sorokat ugyanis nehéz nem politikával telt soroknak olvasni, és bár igaz, hogy legtöbbször a személyes, a politika által megcsonkított élet, az örökre elvett lehetőségek, az „eltékoztolt esélyek” állnak a vers centrumában, de a fogalmazás sokkal konkrétabb, mint amit a Halmai által beléjük látott filozófiai problémák elvárának. Ráadásul itt megint elgondolkozhatott volna azon, hogy vajon az általa gyanútlanul idézett kritikások egyáltalán leírhatták volna-e, hogy a versben megjelenő bőrkabátos férfi vélhetően nem egy udvarló, hanem egy titkosrendőr, hogy a március 15-én kitűzött szovjet zászlóknak semmi közük a magyar szabadsághoz, hogy a nyugat felé lezárt országhatár barátságokat, szerelemeket tehetett tönkre. Merthogy Takács Zsuzsa ezekről a kérdésekről is írt, nem csak a kozmikus árvaságról, vagy a „végtelenbe záródó világról”.

Erről az utóbbi, egyébként szép jelzős szerkezetéről jut eszembe, hogy a dolgozat nyelve is feltétlenül szót érdemel. A 160 oldalas szövegből jó, ha 60 oldal Halmaié, a többi idézet – hosszú, néhol egy oldalnál is hosszabb citátum régi kritikákból, máshol két-három oldalas versidézettel – de ez is nagyon gyakran átcsúszik az esszéisztikus, sőt költői nyelvbe. A leíró, jól követhető mondatok közé beékelődnek, főleg a fejezetek elején és végén ezek a túlságosan szárnyaló, a műfajnak érzésem szerint nem megfelelő mondatok: „Takács Zsuzsa költészete nem evidencia az értelmezőnek, hanem ajándék az olvasónak” (46), „fényel bélelt égbolt e líráé” (159). Vagy amikor ezt írja: „A kíméletlen tisztánlátás és a tétova boldogságvágy ellentéte hullámszik végig a kötetben.” (45), de nem teszi világossá, miért is ellentét ez. Halmai egyébként is kedveli az ellentéteket, és gyakran használ olyan költői paradoxonokat, mint a „reflektált önfeledtség”, a „szenvédélyes belenyugvás”, vagy a „bensőséges kétségbeesés”, melyek legfeljebb azt illusztrálják, hogy a Takács-költészetnek is milyen fontos alapelemei a paradoxonok, milyen gyakran épül efféle trópusokra egy-egy vers, de más, argumentatív szerepük nemigen lehet.

Mindezekkel együtt sem lehet kétséges, hogy Halmai Tamásnak széles rálátása van az életműre, és annak recepcióját is mindenkinél jobban ismeri. Sőt abban is biztos vagyok, hogy ha egy-egy részkérdésről írna tanulmányt, ezekkel a biztos alapinformációkkal a kezében messzire juthatna. A könyv azonban túlságosan általános és vázlatos képet rajzol az életműről, ráadásul a módszertani hiba, a rengeteg idézet egyszerűen megfolytja a szöveget. Mégis: a kismonográfia szerzőjének többször hangoztatott, önmaga elé kitűzött feladata és célja az életmű „kanonizálása”, azaz a valóságos irodalomtörténeti súlyának megfelelő

helyre emelése, hellyel-közzel sikerült. Ismeretterjesztő szerepét is betöltheti, hiszen a Takács Zsuzsa-életművel csak ismerkedő olvasók számára képes felvillantani a legfontosabb elköteleződések, témák, nyelvi és poétikai problémákat, és ezen túl a jegyzetek segítségével a szakirodalomban is eligazít. Ilyenformán pedig akár még a későbbi tanulmányok hivatkozási helye is lehet. Ehhez azonban több távolságtartás, kevesebb belefeledkezés kell. De abban is biztos vagyok, hogy történetileg sokkal jobban indokolható lenne e költészet értéke, azaz tudnunk kéne, hogy a magyar líra milyen hagyományaihoz kötődik ez a költészet, hol vannak az alapjai, és lehet-e már a hatásáról beszélni. Halmai Tamás mindezek megírásával még az adósunk maradt – de úttörő szerepét, e valóban egyre fontosabbá váló költészet megszólítását nem vitathatja el tőle senki.

Mizser Attila Előhívás alatt

(B. Juhász Erzsébet:
Mesék az életemből.
Argumentum,
2010)

Az Argumentum Kiadó két hiánypótló kötettel jelentkezett az elmúlt fél évben: bizonyára sokak számára örömteli meglepetés, régóta várt esemény B. Juhász Erzsébet tudományos és szépirodalmi munkáinak posztumusz megjelenése. Az elegáns küllemű könyvek képet adnak a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara egykori tanszékvezetőjének irodalomtudományos és szociológiai érdeklődéséről, szépirodalom, esszé és karcolat

határán mozgó rövidpróza alkotásainak egyéni stílusáról, nyelvről. A *Hősök vagy balekok? A társadalmi beilleszkedés zavarai a hetvenes évek irodalmában* című irodalomtörténelmi monográfia a hetvenes évek irodalmi alkotásait és az írói életutakat vizsgálja egészen különleges kérdésfeltevéssel: az alkotás sikerét a magánélet kudarcával hozza összefüggésbe. Az az érzékenység, az emberi magatartásformák iránti érdeklődés, amely ezt a kötetet jellemzi, másképp, de hasonló jelentőséggel érhető tetten a *Mesék az életemből* című, jelen recenzió tárgyát képező kötetben,

amelynek tematikus fókuszában – a tanulmánykötethez hasonlóan – a személyiség mélyrétegei, hivatás és magánélet egymásra hatása, kötődés és szabadságvágy egymást ellenpontosító erőtere áll.

A kötet, mint azt már jeleztem, a szerző hátrahagyott írásait tartalmazza, melyeket Szili József rendezett egy kötetbe. Ez nem kis feladat egyébként sem, de a kronológia és a szövegek fragmentáltsága ebben az esetben különösképp megnehezítik a fejezetekbe, gondolati egységekbe, ciklusokba rendezést. Mert van egy réteg, amely akarva-akaratlanul előhívódik – legalábbis szerintem – a hátrahagyott írások esetében, ez valami különös jelenidejűséget ad az írásoknak, az egyébként is jelen időben szereplő mondatokon túl. Aktualizálja és vitalizálja a szöveget a maga lezáratlanságában és nyitottságában. Az észlelés itt ontológiai alap, amelyről minden aktus leválik, és amelyet minden aktus előfeltételez. Hisz a világ dolgait sosem kívülről érzük el, és nem utólagosan vezetettünk be közéjük, mert azok már adtak számunkra, és mert már mindig is velük, közöttük léteztünk, léteztünk. Ezt teszik számunkra elérhetővé, könnyen kódolhatóvá, előhívhatóvá B. Juhász Erzsébet szövegei: a jelen idejű mesék fokozatosan személyessé konvertálják a személytelent, egy mögöttes tartalmat, kontúrt húzva a megfigyelések, összefüggések és jelenetek mögé.

A könyv elején szereplő ajánlásban olvashatjuk kiemelt, kurzivált szöveggé, mintegy használati utasításként a szerzőtől származó idézetet: „Magamról írni nehezebb, állandóan csak kerülgetnem kell önmagamot. [...] Egészen addig, amíg elérhetetlen nem lesz, nem mond semmit, kiüresedik.” (5) Folyamatában egyaránt és következetesen ezt a filozófiát, eljárását folytatja tizenkét fejezeten át az író és szerkesztője, és természetesen nem utolsósorban a nyersanyag, maga a szöveg. Akár a gyerekkort, az ifjúságot és a családot megidéző Keresztúrról, akár egy utazás erejéig New Yorkról, vagy a szülőkről, esetleg Tóbiásról, a kedvenc tacsukról, betegségről, rendkívüli állapotról, vagy épp egy hétköznapi helyzet fonákságáról van szó. Az összegyűjtött írások egymás mellé helyezése műfajiságában heterogén gyűjteményt eredményezett, de a nyelvezetében homogén egységről beszélhetünk. Az exemplumoktól és/vagy példázatszerűségektől a rövidebb novellákon, esszéken át találhatunk tömörebb karcolatokat, krocikat, „tollrajzokat”. Egynémely szöveg a maga poétizáltságában már zavarba ejtő, és az epikus karakter határát súrolja koncentrátságát és líraiságát tekintve. Így az irodalmi elődök megnevezése, felderítése szintén több irányba mutat, nem jelöl ki egyetlen hagyományt, amelyhez illeszkedik a *Mesék az életemből* szövegvilága. A köznapiság poétikájában kapcsolódási pontot jelentenek, szinte adottak Tandori Dezső rövidebb szövegei, sőt ezek az írások a bölcséleti töltet felől is rokon vonásokat mutathatnak B. Juhász Erzsébet prózájával. De Örkény neve is önkéntelenül felvetődhet, amikor a dolgok bizonytalanságát a közlés minimumára csavaró, de az olvasó, a befogadó számára a feloldás, a kibontás lehetőségét nyújtó szövegalkotási stratégiával találkozunk.

A *Magasles* című fejezet írásai jól érzékeltetik ezeket a kapcsolódási pontokat. Talán a címadó *Magasles két panorámával* című írás fejezi ki a legpontosabban azt a megközelítést, látásmódot, amely B. Juhász Erzsébet prózájára a leginkább jellemző, és több olyan szövegszervező elemet is magában hordoz, amely a szerző szemléletmódját plasztikusan jellemzi: „Ez nekem az első emelet. Nem vadászom innen senkire, mégis ha látok valamit, ami nem tartozik rám, áldoztatnak vélem azt, aki nem tudja, hogy látom őt. Látom és megjegyzem most is.” (149) Az írás egésze kompakt, megbonthatatlan: felépítettségében, a címadással együtt szinte – ha ilyesmi egy írásműről leírható – tökéletes. Mint egy képlet, amely a rákérdezéssel, a próbájával együtt is azt a részt, jelentést tudja adni, amelyet az elemek már megadtak, és minden más részeredmény levezethető lenne ebből, illetve minden momentum ugyanazt az állítást igazolná. A kötet vége felé több rövidebb, a *vége rájátszó*, akár eszkatologikusnak is mondható írást találhatunk: „– Ja, a Gyula az már nincs. Mondja a nyaraló kerítésének a tövében vidáman a szomszédasszony.” (163) A *Ja, a Gyula* azon a szöveghatáron mozog, ahol az az írásminimum artikulálódik, amely a lírapoétikai feltételeknek is eleget tudna tenni azáltal, hogy a rákérdezés, visszakérdezés lehetőségét megvonja az olvasótól egy retorikai gesztus révén. A *Hívők beszélgetnek* ezzel szemben a köznyelvi (női) kommunikáció kliséit használja fel, miközben tematikusan a modern gyógyászat/gyógyszerészet átértelmezése történik. A szereplők („Két makacs nő találkozott”) az ismert konkurens gyógyszerárkat szinte varázsigékként mondják egymásra a minimalista stílusban írt szövegben, amelynek erőssége, hogy ironikus módon képes sokszorozni az olvasatokat, így például akár a népi gyógyászat/modern boszorkányság demonstrálásaként is interpretálhatóvá teszi magát. Miképp más szövegek, más narratíváknak nyitva teret...

Ezért is élvezetesek B. Juhász Erzsébet prózái. Nem baj, hogy az előhívásukba számtalan komponens belejátszhat, alakíthatja a képet, a nézetet. Az előhívás izgalma ez. Csak játsszon bele a fény, a fényviszony. Az a jó, ha változó. Csak legyen. A múlt időbe nem lehet beletörödni, miképp a mesék végébe sem.